

Česká barokní krajina

Text a foto Ing. Dana Prokopová a Ing. Barbora Modrá, DiS.

České baroko je považováno za krajinně historický fenomén, založený na společenských, hospodářských a kulturních základech. Je označováno jako krajinná revoluce, kdy se podoba krajiny, zdevastované třicetiletou válkou, změnila v plánovitě tvořenou krajinu kulturní.

Význam pojmu baroko

Nejpravděpodobnější výklad slova *baroko* pochází z portugalštiny. Výraz *les perles baroques* se pro perly nepravidelného tvaru používal již počátkem 16. století. Odvození názvu symbolizuje nepravidelné tvary barokních forem, stejně jako vnitřní napětí, neklid a dynamiku. Baroko vzniklo v Itálii a v průběhu 17. a 18. století se rozšířilo do celé Evropy. Proniklo do všech uměleckých a životních projevů (architektura, výtvarné umění, literatura, divadlo, hudba). Jedná se o poslední univerzální a jednotný umělecký styl celé Evropy.

Výrazným prvkem barokního umění je pohyb. V Čechách převládá dynamické baroko – neklid, porušení klasické řádovosti, prohýbání a vlnění stěn, složitá konstrukce půdorysu a křivek, elips, stupňování a prostoupení prostor, rozsáhlé fresky a další. Projevuje se dynamičností, kontrasty, bujarostí. Podobně jako gotika má člověka uchvátit a vzbudit v něm obdiv. Stavby byly vědomě komponovány k obcházení, ke stálému objevování nových pohledových os, k rafinované hře se světlem, s krajinou.

Barokní krajina

Řekne-li se tradiční (klasická) česká krajina, objeví se obraz barokní krajiny – pestrá mozaika polí s loukami a remízky, boží muka u cesty a kostel na kopci. Baroko se stalo ztělesněním krajinné minulosti a znamená výrazné zesílení vlivu člověka na krajinu. Člověk při hospodaření v krajině výrazně ovlivnil její krajinný ráz.

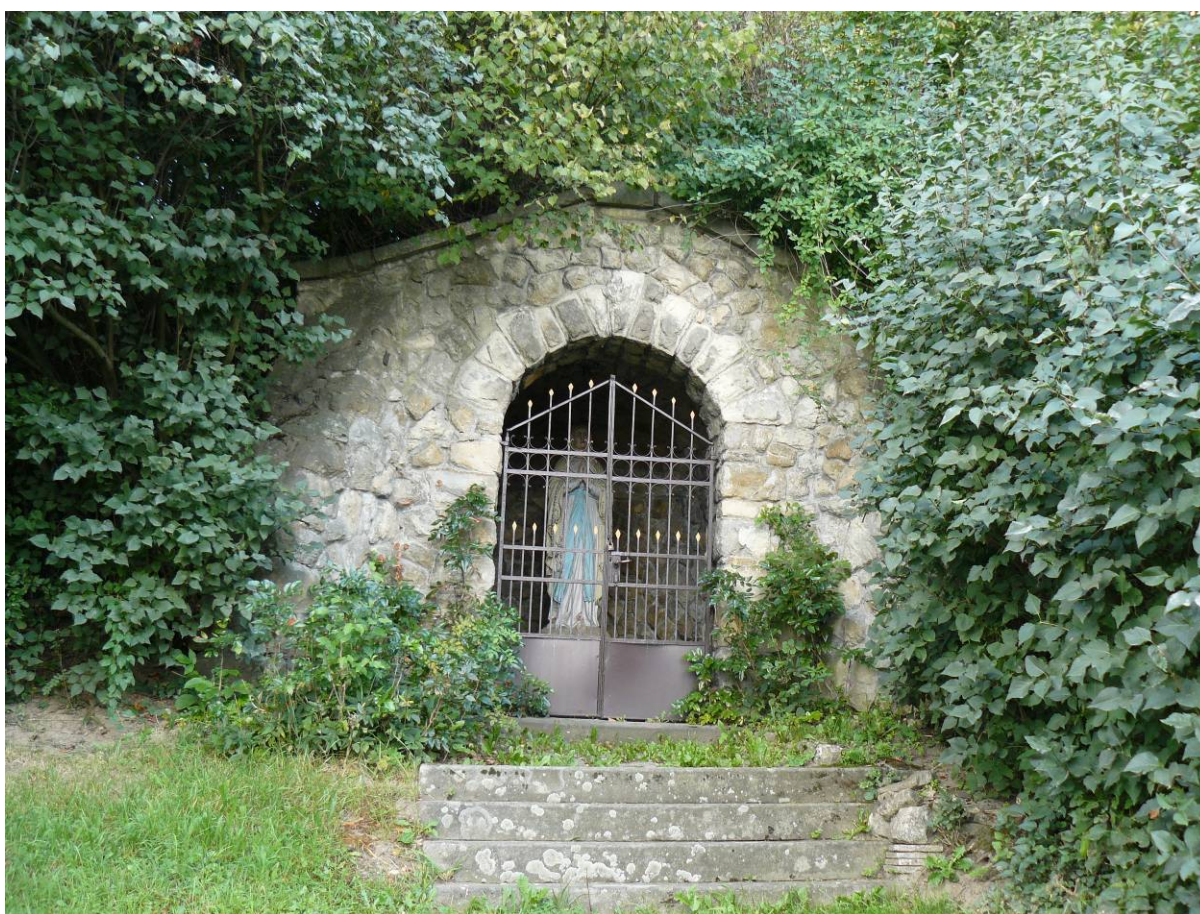
Výhled z modřínové aleje na kostelní věž v Počátkách

Pole byla v 17. a 18. století scelována. Vlivem prostorově stabilizovaných hran pozemků (cesty, příkopy) vedly erozní procesy a technologie orby k vzniku mezí. Teprve v baroku vznikaly louky tak, jak je známe dnes, a diferencovaly se od pastvin. Ryze barokní je obraz rozsáhlých květnatých luk s pravidelným dvousečným obhospodařováním, které sečou řady ženců s kosami. Rozptýlená zeleň ve stromovém patře byla v polní krajině sporadická. Začínají se šířit nové plodiny i okrasné rostliny, především zámořského původu (kukuřice, brambory, rajčata, slunečnice, fazole, jiřiny, tulipány, zimostrázy, jírovce — koňské kaštiny).

Význačné rysy barokní krajiny

Typickým prvkem barokní venkovské krajiny jsou aleje. Pohledově uzavírají cesty před okolní krajinou. Zároveň je zvýrazňují a zviditelňují. Svým uspořádáním soustřeďují pozornost k průhledovým horizontům, ale přitom umožňují rytmizovaný výhled do stran. Objevují se první formy průmyslu. Dochází zásadním změnám dvou krajinných struktur – lesů a potočních niv. Nivy malých toků jsou zcela přemodelovány množstvím náhonů a rybníků pro pily, hamry, mlýny. Postupně se zlepšuje cestní síť. Diferencuje se hierarchie cest

od pěšin přes jednoduché vozové cesty po silnice, zefektivňuje se doprava. Dominantní postavení zaujímaly i stavby v krajině. Šlo zejména o stavby sakrální. Upřednostňovaly se zejména vyvýšeniny terénu, aby byla stavba z okolí dobře viditelná. Lidé v ní odedávna vymezovali sakrální body. Uctívali posvátné hory, háje nebo posvátné stromy a vytyčovali významná místa různými kamennými stavbami např. menhiry, dolomeny a mohylami. Sít drobné sakrální architektury v krajině na tyto body velmi často navazuje. V lidové architektuře vzniká mnoho drobných staveb účelově umístěných v krajině (kapličky, boží muka, kříže, křížové cesty aj.).

Jeskyňe Panny Marie Lurdské nedaleko Valašského Meziříčí

Pro baroko jsou také typická hromadná setkávání v otevřené krajině, např. při příležitostech poutí, slavností božího těla apod. Celá řada poutních míst však vznikla spontánně, z vnitřní potřeby lidí. Mezi známé a oblíbené patřily poutě např. do Tuřan u Brna, Zelené hory a do Křtin. Nejčastěji poutě směřovaly k místům zasvěceným Panně Marii. Mariánský kult sehrál

v barokní spiritualitě důležitou roli. Ukázkou barokního sakrálního komplexu s mariánskou tematikou je Svatá Hora u Příbrami.

Želivský klášter

Krajina jako umělecké dílo

Komponovaná barokní krajina představuje syntézu všech výše popisovaných prvků: architekturu (od drobné sakrální architektury až po monumentální klášterní komplexy a poutní kostely), zámecké komplexy (propojené s širším rámcem krajiny zámeckými parky a oborami), zemědělskou krajinou (protkanou cestami, dlouhými alejemi, propojujícími důležitá místa nebo navozující majestátní vjezd k areálu). Krajina se tedy cílevědomým působením člověka stává komplexem s prvky sakrálními i světskými, propojenými osami a liniemi duchovními nebo světskými. Člověk při úpravách vtiskuje krajině svou stopu. Tato stopa je tím výraznější a čitelnější, čím více se liší od krajiny přirozené. Krajina se tak mění na umělecké dílo.

Architektonické dominanty jsou uzlové body krajinné kompozice, vytvářejí pohledové cíle. Vedle dominant architektonických stojí i nápadné a dobře viditelné dominanty přírodní, které

mají v krajinné kompozici své místo a funkci. Dominanty přispívají k orientaci a k pochopení prostorových vztahů. Příkladů komponovaných krajin u nás existuje velké množství. Nejčastěji zmiňovaná je krajinná kompozice na Jičínsku – Valdštejnská. Na příkladech komponovaných krajin lze pozorovat vzájemné a ohleduplné propojování struktur s cílem vytvořit kompaktní krajinu, ve které má každý prvek své jedinečné místo. Svými prvky se baroko snaží ovládnout blízké i vzdálené okolí. Rozhledy, pohledy a průhledy jsou koncipovány nejen na základě využití linií duchovních. Často se využívají poznatky zcela racionální. Krajina je díky tomu i přes svou rozmanitost propojena v celek, působící jednotně z vizuálního i ideologického hlediska. Vzhled barokní krajiny položil základ české kulturní krajiny.